
Илимий редактор
Научный редактор
Scientific editor

Кустарева Л. А.

Түзүүчүлөр
Составители
Compilers

Альпиев М. Н., Кустарева Л. А.

*Aspiolucius esocinus, Capoetobrama kuschakewitschi orientalis,
Barbus brachycephalus, Barbus capito conocephalus,
Schizothorax issykkuli, Diptychus dybowski lansdelli*

Конурбаев А. О., Альпиев М. Н.

Glyptosternum reticulatum

Балыктар

Рыбы

Fishes

Түрлөрдүн тизмеси Список видов List of Species

Каңылтырлар – Cyprinidae – Карповые

1. **Кашка** – *Aspiolucius esocinus* (Kessler, 1874) – Щуковидный жерех – Pike Asp
2. **Учтуу канат** – *Capoetobrama kuschakewitschi* (Kessler, 1872) ssp. *orientalis* Nikolsky, 1934 – Чуйская остролучка – Eastern Ostroluchka
3. **Теңге балык** – *Barbus brachycephalus* Kessler, 1872 – Аральский усач – Aral Barbel
4. **Кадимки ит мурун** – *Barbus capito* (Gyldenstødt, 1773) ssp. *conocephalus* Kessler, 1872 – Туркестанский усач – Turkestan Barbel
5. **Сазан кара балыгы** – *Schizothorax issykkuli* (Berg, 1907) – Иссыккульская Маринка – Issyk-Kul Marinka
6. **Көк чаар, Ала буга** – *Diptychus dybowskii* Kessler, 1874 ssp. *lansdelli* (Gunther, 1889) – Иссыккульский голый осман – Issyk-Kul Scaleless Osman

Тоо жаяндар – Sisoridae – Горные сомики

7. **Түркстан жаяны, Жаян балык, Лакка** – *Glyptosternum reticulatum* McClelland, 1842 – Туркестанский сомик – Turkestan Catfish

Кириш сөз

Кыргызстандын сууларынын Евразия континентинин ичкери жагынан орун алганына карабастан, ихтиофаунасы ар түрдүү. Анын курамында 17 тукумга кирген 79 түрү жана түрчөсү бар.

Ысык-Көлдүн өзүндө эле Кыргызстандын жана Борбордук Азиянын тогуз эндемиги жашайт.

Балыктардын көп түрдүүлүгүнүн бир топ үлүшүн байырлаштырылган – акклиматизанттар ээлейт. Алар чоң көлдөргө промыселдик маанисин жогорулатуу максатында кое берилген.

Алардын көпчүлүгү санынын көбөйүшү менен жергиликтүү балыктарды кысып, сүрүп чыгарышкан. Антропогендик факторлордун – бөлөк түрлөрдү кое берүүнүн, суулардын булганышынын, ирригациялык иштеринин, браконьердик балык уулоонун натыйжасында көпчүлүк жергиликтүү балыктардын популяцияларынын абалы кескин начарлап кеткен. Алардын ичинен кээ бирлери акыркы 10 жылда дээрлик кездешпегендиктен Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине киргизүү сунушталган. Ал эми калган саны азайып бара жаткан балыктардын түрлөрү аларды коргоого жана санын калыбына келтирүү боюнча белгилүү бир иш чараларды жүргүзүүгө муктаж. Аларга көк чаар, түркстан жана чаткал таш астындагы балыгы жана арал тикенек балыктары кирет.

Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине эндемикалык, сейрек кездешүүчү жана жоголуп бара жаткан балыктардын түрлөрүн киргизүү алардын ар түрдүүлүгүн жана популяцияларынын санын коргоого сөзсүз оң таасирин тийгизет.

Таблица 1. Таксондордун сандык берилиш мүнөздөмөсү

	Кыргызстандын ихтиофаунасында		Кызыл китепке берилиши	
	Болгону	Жергиликтүү	1981-2004 [4,11]	2005
Тукуму	13	-	2	2
Түркүмү	35	-	2	6
Түрү	79	58	2	7

Таблица 2. Кызыл китепке кирген түрлөрдүн областар боюнча таралышы

Область	Түрлөрдүн саны
Баткен	1
Жалалабат	1
Ысыккөл	2
Нарын	2
Ош	2
Талас	0
Чүй	3

Таблица 3. Кызыл китепке кирген түрлөрдүн экосистемалардын типтери боюнча бөлүнүшү

Экосистеманын тиби	Түрлөрдүн саны
Көл	2
Дарыя	5

Кустарева Л.А.

Вводный очерк

В водоёмах Кыргызстана, несмотря на его расположение внутри Евразийского континента, ихтиофауна представлена разнообразно. В её составе насчитывается 79 видов и подвидов рыб, относящихся к 17 семействам и характеризующихся большим эндемизмом.

Только в озере Иссык-Куль обитает девять эндемиков Кыргызстана и Центральной Азии.

Среди всего многообразия рыб большая доля приходится на акклиматизантов, которые были вселены в большие озера с целью улучшения их промысловой значимости. Многие интродуцированные и акклиматизировавшиеся виды достигли высокой численности и потеснили аборигенов. Антропогенные факторы – вселение чужеродных видов, загрязнение водоёмов, ирригационная деятельность, браконьерский лов, – привели к тому, что состояние популяций многих аборигенных видов рыб резко ухудшилось. Некоторые из них в последние 10 лет практически перестали встречаться в уловах и были рекомендованы ко внесению в Красную книгу Кыргызстана. Часть видов, численность которых заметно снизилась, нуждаются в определённых мерах по их защите и восстановлению численности. К ним относятся голый осман, туркестанский и чаткальский подкаменщики, аральская щиповка.

Внесение исчезающих, редких и эндемичных видов рыб в Красную книгу Кыргызстана безусловно положительно скажется на сохранении их видового разнообразия и численности популяций.

По сравнению с предыдущим списком число видов рыб, занесённых в Красную книгу республики, заметно увеличилось. Их количественная представленность сопоставлена в таблице 1, а распределение количества видов из списка настоящего издания по административным областям республики и по основным типам экосистем – в таблицах 2 и 3.

Таблица 1. Количественная характеристика представленности таксонов рыб

	В ихтиофауне Кыргызстана		Представлены в Красной книге	
	Всего	Аборигены	1981-2004 [4, 11]	2005
Семейства	13	-	2	2
Роды	35	-	2	6
Виды	79	58	2	7

Таблица 2. Распределение видов рыб Красной книги по областям Кыргызстана

Область	Число видов
Баткенская	1
Джалалабатская	1
Исыккульская	2
Нарынская	2
Ошская	2
Таласская	0
Чуйская	3

Таблица 3. Распределение видов рыб Красной книги по основным типам водных экосистем

Тип экосистемы	Число видов
Озерный	2
Речной	5

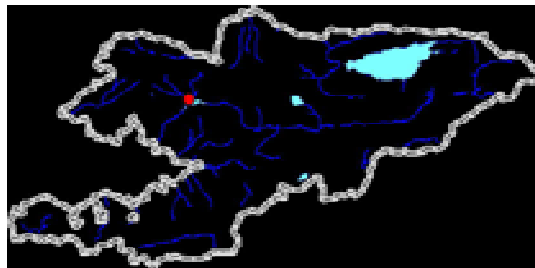
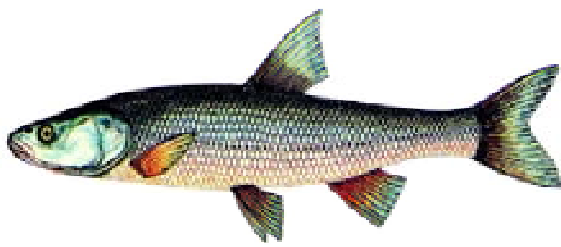
Кустарева Л.А.

Маалымат булактары
Источники информации
Information sources

1. Берг Л. С. Рыбы пресных вод СССР. Т. 2. – М., 1949. Изд-во АН СССР, с. 600-602.
2. Конурбаев А. О. Биология размножения, развития и искусственного разведения голого османа. – Ф., 1966. Изд-во “Илим” с.25, 31-34, 96-105.
3. Конурбаев А. О., Тимирханов С. Р. О рыбах Киргизии. – Б., 2003. Изд-во “Дарувтд.” с70-71.
4. Красная книга Киргизской ССР. – Ф., 1985. Изд-во “Кыргызстан” с. 66.
5. Лужин Б. П., Стоянова Л. И. Возраст и темпы роста иссык-кульской маринки, османа и чебачка // Изв. АН Кирг. ССР. Сер. биол. – Т. 1, Вып. 4. – 1959.
6. Никольский Г. В. Частная ихтиология. – М., 1971. Изд-во “Высшая школа”, с. 229.
7. Пивнев И. А. Рыбы бассейнов рек Чу и Талас. – Ф., 1985. Изд-во “Илим”, с. 111-116.
8. Пивнев И. А. Рыбы Киргизии. – Ф., 1990. Изд-во “Кыргызстан”, с. 53-55.
9. Садыков С. К. К биологии шуковидного жереха Токтогульского водохранилища // Биол. основы рыбного хоз-ва водоёмов Средней Азии и Казахстана. – Ф., 1981. Изд-во “Илим”, с. 146-148.
10. Турдаков Ф. А. Рыбы Киргизии. – Ф., – 1963. Изд-во “АН Кирг. ССР”, с 37-38, 43-46, 54-58, 80-93, 117-118.
11. Постановление Совета Министров Киргизской ССР «О дальнейшем развитии сети особо охраняемых природных территорий и мерах по обеспечению охраны и воспроизводства видов животных и растений, занесённых в Красную книгу Киргизской ССР» № 505 от 05.10.1984.

Кашка

Aspiolucius esocinus (Kessler)

Каңылтырлар – *Cyprinidae* – Карповые

Статусу: 2 [CR: A]. Кыргыз Республикасынын Кызыл китебинин тизмесине 1984 - жылы киргизилген. Сейрек кездешүүчү түр. Аму жана Сырдарыяларынын бассейндерин мекендешет. Кыргызстанда акыркы жылдары кармалганы белгиленген эмес. Балким жок болуп кеткендир. Промыселдик мааниси бар, Борбордук Азиянын эндемиги.

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны. Сырткы кебетеси ак балыкка окшош, бирок башы узунураак келип, үстүнөн алдын карай жалпайып, өрдөк башты элестетет, аты да ошондон берилген [1].

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Кыргызстандын аймагында өтө сейрек, Токтогул суу сактагычында жана Нарын дарыясына куйган сууларда катталган. Өзбекстандын сууларында Сырдарыянын бассейнинде, Казакстанда, Тажикстанда, Түркмөнстанда кездешет.

Жашаган аймактары. Дарыялардын ылайлуу жерлерин жакшы көрөт.

Саны. Акыркы мезгилдерде Кыргызстанда катталган эмес.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Урук чачуусу январь-февралда суунун температурасы $+3^{\circ}+9^{\circ}\text{C}$ ге болгон мезгилде башталат. Жырткыч майда балыктар (чабактар, ит чабактар) жана суунун түбүндө жашоочу омурткасыз жандыктар менен азыктанат [9, 10]. Жакшы шарттарда тез өсүп жетилет. Максималдуу жашы 8 жылга чейин, салмагы – 3 кг жетет [9, 10].

Чектөөчү факторлору. Браконьерлик, дарыялардын сууларын өздөштүрүүнүн натыйжасында миграцияга, өрдөөсүнө жана семирп эт алуусуна болгон шарттардын бузулушу эсептелет.

Асыроо. Кыргызстанда асыралган эмес. Казакстанда Арал кашкасын колдо өстүрүп көбөйтүү иштери жасалган [7].

Уюштурулган коргоо аракеттери. Балык уулоого тыюу салынган.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түр браконьерлик менен балык уулоодон коргоого жана ошондой эле урук чачуу мезгилинде кармоого тыюу салууга өтө муктаж. Колдо өстүрүп көбөйтүү менен кайра калыбына келтирүү үчүн таралышы боюнча кошумча изилдөөлөр жүргүзүү зарыл.

Щуковидный жерех

Aspiolucius esocinus (Kessler)

Статус: 2 [CR: A]. Внесен в списки для Красной книги Киргизской ССР в 1984 г. Редкий вид, населяющий бассейны рек Амударья и Сырдарья. В Кыргызстане в последние годы не отмечены случаи поимки. Возможно, уже исчез. Эндемик Центральной Азии, имеющий промысловое значение.

Краткое описание взрослой формы. По внешнему виду похож на жереха, но имеет удлинённую и уплощённую сверху вниз голову, напоминающую щуку, за что и получил название [1].

Распространение общее и в стране. Водоемы Узбекистана (бассейн р. Сырдарья), Казахстана, Таджикистана, Туркмении. На территории Кыргызстана очень редок, был отмечен в Токтогульском водохранилище и притоках р. Нарын.

Места обитания. В реках, предпочитает участки с мутной водой.

Численность. В последние годы не отмечался.

Образ жизни (жизненные циклы). Реофил. Нерест начинается в январе–феврале при температуре воды + 3,9°C. Хищник, питается мелкой рыбой (ельцами, гольцами) и донными беспозвоночными [9, 10]. В хороших условиях растет быстро. Максимальный возраст – 8 лет, масса – 3 кг [9, 10].

Лимитирующие факторы. Браконьерство, зарегулирование стока рек, повлекшее за собой нарушение условий для миграций, естественного нереста и нагула.

Разведение. Не проводилось.

Меры охраны существующие. Запрет на лов.

Меры охраны рекомендуемые. Строгая охрана от браконьерского лова и соблюдение запрета на лов в период нереста. Дополнительные исследования по распространению для разработки искусственного восстановления.

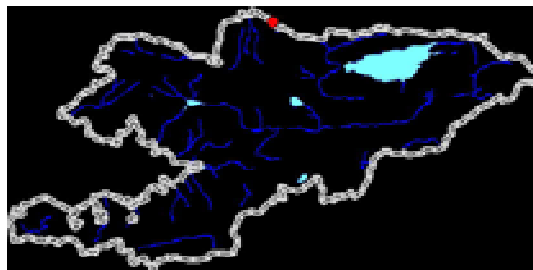
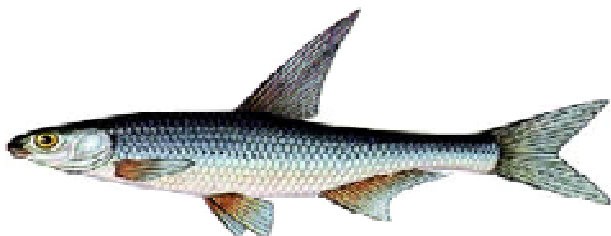
Pike Asp

Aspiolucius esocinus (Kessler)

Status: Category 2 [CR: A], critically endangered in Kyrgyzstan, locally distributed in Amudar-Syrdarya endemic representative of the monotypic relic genus. The species is naturally spreaded in basins of Amudarya and Syrdarya Rivers, was observed in lower courses of Kashkadarya and Zerawshan Rivers; in Kyrgyzstan it was registered in Toktogul Water Reservoir and in tributaries of Naryn River. This predatory fish (up to 3 kg of weight) is rheophil preferring muddy waters, fed on daces and minnows as well bottom-living invertebrates; reproductive age is 6–7 years, spawning time is January – February, fertility is 22–190 thousand eggs. Number in the country is extremely small, no records over last years. Limiting factors: poaching, destruction of natural regime of river flows as a result of hydro-building. It is neither bred nor protected in Kyrgyzstan. It is necessary to prohibit the poaching as well any fishery in the spawning period; additional study of distribution for elaboration artificial rehabilitation is also offered.

Учтуу канат

Capoetobrama kuschakewitschi (Kessel)

Каңылтырлар – *Cyprinidae* – Карповые

Статусу: 2 [CR: C]. Кыргызстандын аймагында балким жоголуп кеткен түрчө болушу ыктымал [10].

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны. Анча чоң эмес (18 см чейин), жону саргыч-жашыл, капталдары күмүштөй жылтылдаган ак түстө. Курсак сүзгүчтөрүнүн ылдый жагында кабырчыгы жок. Арка сүзгүчүнүн биринчи укуругу узун, жылмакай тикенек түрүндө [7, 10].

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Чүй дарыясынын Бишкек шаарына чейинки төмөн жагы [7, 10].

Жашаган аймактары. Дарыялардын кумдуу тайыз жерлеринде жана майда таштуу, кумдуу булуң бурчтарында кездешет.

Саны. Кыргызстандын аймагында түрчө аз санда. Акыркы жылдары республиканын чегинде контролдук кармоого түшкөн эмес.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Урук чачуу мөөнөтү апрелдин аягынан июлдун аягына чейин созулат. Уругун дарыянын жай аккан түбү кум-таштуу жерлерине таштайт. Ургаачыларынын денесинин узундугу 10,5-13,6 см, салмагы 20-40 г болгондо уруктарынан саны 2400 дөн 8800 даанага жетет. Негизинен детриттер менен азыктанат, алар менен курттар, острокоддор, курт-кумурскалардын личинкалары, балырлар да кошо жутулуп кетет. Промыселдик мааниге ээ эмес [6, 7].

Чектөөчү факторлор. Белгисиз, балким Ташаткөл суу сактагычынын плотинасынын курулушу, дарыя суусунун булганышы, акклиматизанттардын басымы (элеотрис, жылаанбаш жана башкалар) болушу ыктымал.

Асыроо. Асыралган эмес.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Коргоого алынган эмес.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Балык уулоону сүйүүчүлөргө тыюу салуу, сууларды булгануудан сактоо. Түрчөнүн санын жана сууларда таралышын, ошондой эле анын статусун тактоо зарыл.

Чуйская остролучка

Capoetobrama kuschakewitschi (Kessel)

Статус: 2 [CR: C]. Возможно, уже исчезнувший на территории Кыргызстана эндемичный подвид [10].

Краткое описание взрослой формы. Небольшая рыбка (до 18 см) с зеленовато-желтой спиной и серебристо-белыми боками. За брюшными плавниками по низу имеется киль без чешуи. В спинном плавнике – первый луч в виде длинной гладкой колючки [7, 10].

Распространение общее и в стране. От низовьев р. Чу до г. Бишкек [7, 10].

Места обитания. Речные перекаты и заводи с галечно-песчаным грунтом.

Численность. Подвид малочислен. В последние годы в контрольных уловах не попадался.

Образ жизни (жизненные циклы). Нерестовый период растянут с конца апреля до конца июля. Икру откладывает на спокойных участках реки с песчано-каменистыми грунтами. У самок размером 10,5–13,6 см и массой 20–40 г число икринок колеблется от 2400 до 8800 шт. Питается в основном детритом, вместе с которым заглатывает червей, остракод, личинок насекомых, а также нитчатые водоросли. Промыслового значения не имеет [6, 7].

Лимитирующие факторы. Не известны, возможно, строительство плотины Ташаткульского водохранилища, загрязнение речных вод, пресс акклиматизантов (элеотриса, змееголова и др.).

Разведение. Не проводилось.

Меры охраны существующие. Не принимались.

Меры охраны рекомендуемые. Запрещение на любительское рыболовство, охрана водоемов от загрязнения. Установление численности подвида, распределения по водоемам и уточнение его статуса.

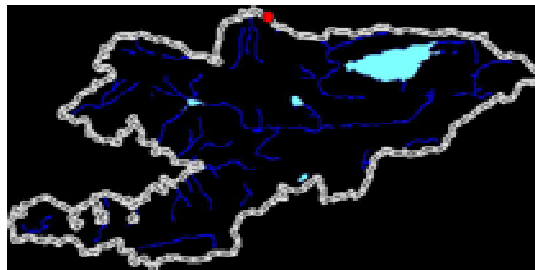
Eastern Ostroluchka

Capoetobrama kuschakewitschi (Kessel)

Status: Category 2 [CR: C], critically endangered in Kyrgyzstan, narrowly distributed subspecies of Amudar-Syrdarya endemic representative of the monotypic relic genus. The subspecies is spreaded in Tchu River from downstream Georgievka village; in Amudarya, Surkhandarya, Kashkadarya, Zerawshan and Syrdarya Rivers – different subspecies. This small bottom-feeding fish (up to 18 cm length) populates shallows and backwaters with pebbly and sandy grounds; no value for fishery. Spawning time is from end of April up to end of July, females weighting 20-40 g are of fertility of 2.4–8.8 thousand eggs. Stock in the country is extremely small, no records over last years. Possible limiting factors: construction of Tashat-Kul Weir, water pollution, invasive enemies and competitors (sleepers, snakeheads etc.). Neither bred nor protected in Kyrgyzstan at present time. It is necessary for the species conservation to prohibit amateur fishing, prevent water pollution, as well as to specify the abundance and distribution.

Теңге балык

Barbus brachycephalus Kessler

Каңылтырлар – *Cyprinidae* – Карповые

Статусу: 2 [CR: C]. Кыргызстанда түр жок болуп кеткен.

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны.

Түркстан теңге балыгынын күмүштөй жылтылдаган жана үстү каралжын, аркасындагы кара түсүнүн, күмүштөй ак курсак бөлүгүнө өтүсү акырындык менен өтөт [1]. Жуптуу сүзгүчү боз түстө. Кабырчыктары түркстан жаянына караганда майдараак. Узундугу 90 см жана 22,5 кг чейин жетет [8, 10].

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Чүй дарыясынын Казакстан менен чектешкен жерлеринде кездешет. Өзбекстанда, Казакстанда корголуучу түрлөрдүн тизмесине киргизилген. Түркүмдүн Кыргызстандагы эки түрүнүн бири.

Жашаган аймактары. Дарыялардын түзөң жерлеринде жашайт. Чүй суусунун төмөн жагындагы агын сууларда жана акма көлмөлөрдү жердейт.

Саны. Кыргызстандын аймагында дайыма сейрек кездешкен, урук таштоо мезгилинде гана аз санда Токмокко чейин өрдөйт. Уруктап бүткөндө кайра төмөн кетет.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Теңге балык жыныстык жагынан төрт жашында жетилет, 8 кг особдордун төлү 180 000 даанага жетет. Урук таштоо мезгили апрелдин аягынан июндун башына чейин [10]. Суунун түбүндөгү омурткасыз жандыктар жана бөлөк балыктардын өспүрүмдөрү менен азыктанышат. Чүй дарыясында Арал деңизине жана Балкаш көлүнө караганда жайыраак өсөт. Санынын аздыгына байланыштуу промысел болгон эмес, кээбир убактарда гана балык уулоону сүйүүчүлөр аркылуу кармалган [8].

Чектөөчү факторлор. Чүй дарыясында Ташаткөл суу сактагычынын плотинасынын курулушу, урук таштоо мезгилинде балык уулоо.

Асыроо. Болгон эмес.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Жүргүзүлгөн эмес.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Кыргызстандын аймагында толугу менен жоголуп кетүүсүнө байланыштуу, түр рентабелдүү эмес. Чүй өрөөнүн сууларына кайра акклиматизациялоо боюнча биологиялык негиздөөнү даярдоо талапка ылайык.

Аральский усач

Barbus brachycephalus Kessler

Статус: 2 [CR: C]. Вид, исчезнувший в Кыргызстане.

Краткое описание взрослой формы. От туркестанского усача отличается серебристой окраской тела, темной на спине, причем переход от темной окраски на спине к серебристой на брюшной части тела происходит плавно [1]. Парные плавники серого цвета. Чешуя мельче, чем у туркестанского усача. Достигает длины 90 см и массы 22,5 кг [8, 10].

Распространение общее и в стране. Узбекистан, Казахстан (где занесен в списки охраняемых видов), Таджикистан, Туркмения. Приграничные с Казахстаном участки р. Чу. Единственный представитель вида в Кыргызстане.

Места обитания. Равнинные участки рек, низовья р. Чу, протоки и проточные озера.

Численность. Всегда был редок, лишь в нерестовый период поднимался в незначительном количестве до г. Токмака и после нереста скатывался обратно в низовья.

Образ жизни (жизненные циклы). Половой зрелости достигает в 4 года, плодовитость особи массой 8 кг составляет 180000 икринок. Нерест растянут с конца апреля до начала июня [10]. Питается донными беспозвоночными (моллюсками, личинками насекомых и молодью других видов рыб). В р. Чу растет медленнее, чем в Аральском море и оз. Балхаш. Из-за малой численности не промыслился и лишь изредка добывался рыболовами-любителями [8].

Лимитирующие факторы. Возведение на р. Чу плотины Ташаткульского водохранилища, лов в период нереста.

Разведение. Не проводилось.

Меры охраны существующие. Не принимались.

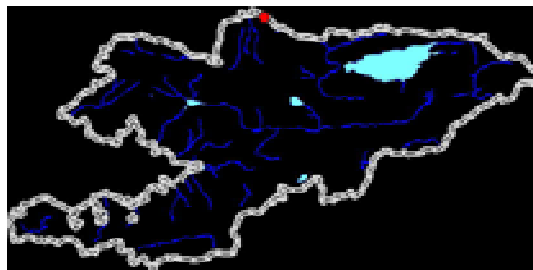
Меры охраны рекомендуемые. Нерентабельны, так как вид полностью исчез в пределах Кыргызстана. Подготовка биологического обоснования на реакклиматизацию в водоемах Чуйской долины.

Aral Barbel

Barbus brachycephalus Kessler

Status: Category 2 [CR: C], extinct in Kyrgyzstan, locally distributed Aral endemic subspecies of Aral-Caspian species, one of two congeners in fauna of the country. The subspecies is naturally spreaded in Amudarya River (in the past), Kashkadarya, Zerawshan, Syrdarya and Tchu Rivers; in Kyrgyzstan it is known from Tchu River in the past. This is large fish, up to 90 cm length and 22.5 kg weight, using for food the bottom-living invertebrates and young fish; spawning time is from end of April up to beginning of June. Age of the reproduction ability is 4 years, fertility of individuals with the weight 8 kg is 180 thousand eggs. It was always rare in the country, sometimes spawners were observed upstream Tokmak town in insignificant number. Limiting factors: construction of Tashat-Kul Weir and fishing in the spawning period. It wasn't a fishery species in Kyrgyzstan because of small number. Neither bred nor protected. It is offered to reacclimatize this species in water reservoirs in Tchu Valley.

Кадимки ит мурун *Barbus capito conocephalus* Kessler

Каңылтырлар – *Cyprinidae* – Карповые

Статусу: 2 [VU: D]. Кыргызстанда жоголуп бара жаткан түрчө. Республикада *Barbus* түркүмүнүн өкүлдөрүнүн бири.

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны. Узундугу 0,7 м жана салмагы 16 кг чейин жеткен чоң балык. Денесинин түсү алтындай сары, аркасынын каралжын түсү алды жагынын ак түсүнө кескин өтөт. Кабырчыктары Арал теңге балыгыныкынан чоңураак.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Чүй дарыясынын Казакстан менен чектешкен жерлеринде кездешет. Накта дарыя балыгы. Казакстандын, Өзбекстандын, Тажикстан, Түркмөнстандын сууларында кездешет жана ушул өлкөлөрдүн Кызыл китебине киргизилген.

Жашаган аймактары. Чүй жана Нарын дарыяларынын түз аккан жерлерин мекендейт.

Саны. Кыргызстандын чегинде кадимки ит мурун аз санда, бирок теңге балыкка караганда бир далай көбүрөөк кездешет.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Урук таштоо мезгилинде дарыя боюнча 1000 км га чейин өрдөйт. Урук таштоосу апрель-май айларында түбү кум-таштуу суунун ташкындаган жерлерине 2000 даанага чейин урук чачат [8, 10]. Көбөйүүсү бир жылдан, же эки жылдан кийин жүрүшү мүмкүн, суунун түбүндөгү омурткасыз жандыктар жана балыктардын жаш өспүрүмдөрү менен тамактанат [10].

Чектөөчү факторлор. Дарыялардын плотиналардын курулушу менен Кыргызстандын аймагына болгон миграциялык жолдордун бекиши.

Асыроо. Асыралган эмес.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Азыркы убакта коргоо жүргүзүлбөйт. **Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Балык уулоону сүйүүчүлөргө тыюу салуу, өрдөөчү жана эт алуучу жерлерди, семирүүчү жерлерди коргоо. Түрчөнүн статусун жана санын тактоо максатка ылайык.

Туркестанский усач

Barbus capito conocephalus Kessler

Статус: 2 [VU: D]. Подвид, исчезающий в Кыргызстане. Один из представителей рода *Barbus* в Кыргызстане.

Краткое описание взрослой формы. Крупная рыба, достигающая длины 0,7 м и массы 16 кг. Окраска тела золотистая, переход от темноокрашенной спины к светлому низу резкий. Чешуя крупнее, чем у аральского усача.

Распространение общее и в стране. Водоемы Казахстана, Узбекистана, Таджикистана, Туркмении (занесен в красные книги этих стран). Приграничные с Казахстаном участки р. Чу. Является типично речной туводной формой.

Места обитания. Населяет равнинные участки рек Чу, Нарын.

Численность. Всегда был малочислен, но встречался гораздо чаще аральского.

Образ жизни (жизненные циклы). В период нереста поднимается по рекам на 1000 км. Нерестится в апреле–мае на разливах рек с песчано-каменистыми грунтами, по всему равнинному течению рек [8, 10]. Плодовитость—до 2000 икринок. Нерест может происходить через год или два. Питается донными беспозвоночными и молодь рыб [10].

Лимитирующие факторы. Зарегулирование рек плотинами, что полностью перекрыло миграционные пути на территорию Кыргызстана.

Разведение. Не проводилось.

Меры охраны существующие. Не принимались.

Меры охраны рекомендуемые. Запрещение любительского рыболовства, охрана мест нереста и нагула. Установление численности подвида и уточнение его статуса.

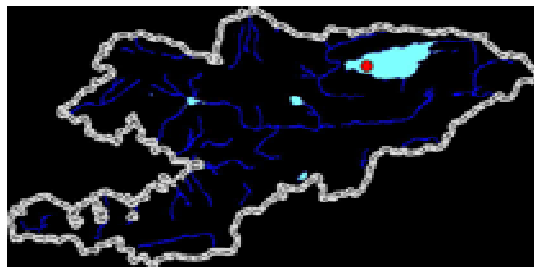
Turkestan Barbel

Barbus capito conocephalus Kessler

Status: Category 2 [VU: D], endangered in Kyrgyzstan, Aral endemic subspecies of Aral-Caspian species, one of two congeners in fauna of the Republic. The subspecies is naturally spreaded in basins of middle courses of Amudarya, Surkhandarya, Kashkadarya and Zerawshan Rivers, Syrdarya River and lower courses of Tchu and Naryn Rivers, in the past, Aral Sea; in Kyrgyzstan it populates plain lengths of Tchu and Naryn Rivers. It is large fish, up to 70 cm of length and 16 kg of weight, fed on bottom-living invertebrates and young of another fish; spawning period is April – May. It spawning at river-floods with sandy or stony grounds; fertility is up to 2,000 eggs. It is always rare in the Republic, but was observed significantly more often than *B. brachycephalus*. Limiting factors: construction weirs, that completely interrupt migration ways to the territory of Kyrgyzstan. It is not bred in Kyrgyzstan, as well not protected. To conserve the species, it is necessary to prohibit amateur fishing, to protect sites of spawning and feeding, and to specify the abundance.

Сазан кара балыгы

Schizothorax issykkuli Berg

Каңылтырлар – **Cyprinidae** – Карповые

Статусу: 2 [EN: D]. Ысыккөлдө жашаган сейрек кездешүүчү таксон. Өз алдынча түр катары 1953-жылдан бери белгилүү [10]. Саны азайып бара жаткан эндемик, промыселдик мааниге ээ.

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны. Бардык бөлөк кара балыктардан туура катарларды пайда кылбаган эң майда кабырчыктары менен айырмаланат. Жонундагы тикендеринин узундугунун үчтөн экиси тишчелер менен капталган, ал эми бөлөк түрлөрүнүн тикендери башынан аягына чейин тишчелүү.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Ысыккөлдүн жээкке жакын бардык жерлеринде жана көлгө куюучу суулардын төмөн жактарында жашайт. Түштүк жээгине салыштырганда түндүк жээгинде көбүрөөк кездешет. Түп, Жыргалаң, Кызылсуу куймаларында кадимки түр.

Жашаган аймактары. Көбүнчө көлдүн өзөн-суулар куюлган тузсуз жерлерин артык көрөт. Жылуу мезгилдерде тереңдиги 5-10дон 25 метрге чейинки тайыз жерлерде көбүрөөк кездешет, кышкысын 40-60 м тереңдике ооп кетет.

Саны. Көлдүн бардык жеринде аз санда. XX кылымдын 50-жылдарында жалпы кармалган балыктын 3%тин түзгөн, азыркы убакта бирин-серин кездешет.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Чоң үйүрлөрдү пайда кылбайт [10]. Жыныстык жактан денесинин узундугу 26-31 см, 4-5 жашка келгенде жетилет. Эркектери денесинин узундугу 17-18 см болгондо эле ургаачысынан бир жыл мурда жетилет. Уругу кесек, жабышкак жана уулу. Урук таштоосу майда суунун температурасы +6°, +8°C болгондо башталып, июлдун ортосуна чейин созулат. Балыктардын 80-90%инин урук таштоосу бир убакта, ал эми 10-20%и порцияланып өтөт [5], инкубациялык мезгили 6 суткага чейин [5]. Уругун таштардын четтерине, өсүмдүктөргө жакын сууга чөккөн жыгачтарга таштайт. Ысыккөл кара балыгынын төлү 1200дөн 9300 икрага чейин жетет. Суудагы омурткасыз жандыктар жана өсүмдүктөр менен азыктанат, алардын ичинде көбүнчө моллюскалар жана харалар. Чоң особдору балыктар менен да тамактанат [10].

Чектөөчү факторлор. Кайра көбөйүү үчүн табигый шарттардын начарлашы, браконьерлик, жырткыч балыктардын түрлөрүн байырлаштыруу.

Асыроо (колдо багуу). Болгон эмес [5].

Уюштурулган коргоо аракеттери. Азыркы күндө корголбойт.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Балык кармоону сүйүүчүлөргө жана промыселдик иштерге тыюу салуу, жасалма түрдө көбөйтүүнү уюштуруу. Санынын төмөндүгүнүн себебин аныктоо жана колдо кайра көбөйтүүнүн биотехникасын иштеп чыгуу, табигый көбөйүүчү жерлерди сактап калуу максатында корук жерлерин аныктап түзүү.

Иссыккульская Маринка

Schizothorax issykkuli Berg

Статус: 2 [EN: D]. Редкий таксон, обитающий в оз. Иссык-Куль. Самостоятельное видовое значение приведено в 1953 г. [10]. Сокращающий численность эндемик, имеющий промысловое значение.

Краткое описание взрослой формы. Из всех видов маринок обладает самой мелкой чешуей, не образующей правильных рядов. Спинной шип покрыт зубчиками на две трети своей длины, тогда как у других видов он весь зубчатый.

Распространение общее и в стране. Все прибрежные участки оз. Иссык-Куль и низовья впадающих в него рек. На северных участках встречается чаще, чем на южных. Туюпский, Джергаланский, Покровский заливы.

Места обитания. В озере держится в наиболее опресненных участках при впадении рек. В теплое время чаще встречается в мелководной зоне на глубине от 5–10 до 25 м, зимой откочевывает на глубину 40–60 м.

Численность. Повсюду малочисленна. В 50-е годы XX в. вид составлял около 3 % от общего вылова, сейчас попадает единично.

Образ жизни (жизненные циклы). Не образует больших стай [10]. Половой зрелости достигает в возрасте 4–5 лет при длине тела 26–31 см. Самцы созревают на год раньше самок при длине тела 17–18 см. Икра клейкая, крупная, ядовитая. Нерест начинается в мае, длится до середины июля при температуре воды +6...+8°C. У 80–90 % особей нерест единовременный, у 10–20 % – порционный [5], инкубационный период длится 6 суток [5]. Икру откладывает на гряды камней или на плиты «коряжника» вблизи растительности. Плодовитость колеблется от 1200 до 93000 икринок. Питается животной и растительной пищей, в которой преобладают моллюски и хара. У крупных особей в рацион входит рыба [10].

Лимитирующие факторы. Ухудшение условий для естественного воспроизводства, незаконный лов и браконьерство, интродукция хищных видов рыб.

Разведение. Проводилось [5].

Меры охраны существующие. Не принимались.

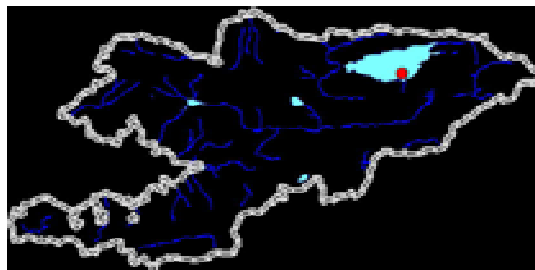
Меры охраны рекомендуемые. Установление запрета на промысловый и любительский лов, организация искусственного разведения. Выявление причин низкой численности и разработка биотехники искусственного воспроизводства, установление заповедных участков с целью сохранения мест естественного воспроизводства.

Issyk-Kul Marinka

Schizothorax issykkuli (Berg, 1907)

Status: Category 2 [EN: D], rare endemic Issyk-Kul species with declining number, one of four congeners in fauna of the country. The species is valuable for fishery. It populates all offshore waters in Issyk-Kul Lake but prefers northern shores, usual inhabitant of desalinated zones in Tuup, Jergalan and Pokrovsky Bays. It migrates in winter time to deeper places 40–60 m down. Uses for food both animals and plants (mainly shelfish and stonewort), large individuals also piscivorous. Spawning period is May – mid-July; 10–20 % individuals spawn by stages. Fertility is 1,2–93,000 eggs; spawn is large, sticky, toxic, laid on stony eminence. Number is insignificant, 50 years ago ratio of this species in general was 3 %, at present single individuals were registered. Limiting factors: legal fishery and poaching, deterioration of conditions for the natural renewal and introduction of predatory fish species. There is experience of breeding of the species in Kyrgyzstan. At present time it is out of any protection. To conserve the species, it is necessary to prohibit amateur fishing and industrial fishery, organize breeding, protect sites of natural propagation as well as to continue study of causes of small abundance.

Көк чаар, Ала буга *Diptychus dybowskii lansdelli* Gunther

Каңылтырлар – *Cyprinidae* – Карповые

Статусу: 2 [CR: D]. Көлдө жашоочу формасы, саны эң аз, жоголуп кетүү чегинде турат. Эндемик, бөлөк формаларга караганда өсүү темпи жогору.

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны. Денеси капталдары бир аз кысылган, жылаңач, кабырчыктары каптал сызыгында жана аналдык тешиги менен аналдык сүзгүчүнүн тегерегинде гана жайгашкан. Денесинин узундугу 60 см чейин жете турган ири балык [10].

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Ысыккөлдүн түндүк, түштүк жана батыш райондорунда жана суу агып келип куюлган жерлерде кездешет [3].

Жашаган аймактары. Агын суулардын көлгө куюлган жерлери.

Саны. Өткөн кылымдын биринчи жарымында балык кармоонун көлөмү жылына 700-800 ц, ал эми 60-жылдары 20 ц чейин гана жеткен. Өтө сейрек кездешет, айрыкча акыркы жылдары.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Эркектери жыныстык жактан 4-5 жаштан ашканда денесинин узундугу 18-22 см болгон кезде жетилет. Урук таштоосу апрелден сентябрга чейин созулуп, бөлүнүп-бөлүнүп жүрөт. Уругун тайыз жерлердеги суунун алдында жаткан бутактарга, жыгачтарга чачат. 200-2000 гр чейинки салмактагы ургаачысынын төлү 4000ден 32.700 даанага жетет. Чоң особдордун (1000-2000 гр) төлү да чоң экендиги байкалат. Жип сымал балырлар, харалар жана зоопланктондор менен азыктанышат. Жетилген, чоң особдору көбүнчө балырларга караганда зоопланктонду – моллюска, гаммарус, мизиддерди жакшы көрүшөт [2].

Чектөөчү факторлор. Жыныстык жактан кечирээк жетилиши [2,3], балык кармоонун сарамжалсыз жана иретсиздиги. Табигый куут шарттарынын начарлашы. Байырлаштырылган жырткыч балыктардын да терс таасири тийиши ыктымал.

Асыроо. Жүргүзүлбөйт.

Уюштурулган коргоо аракеттери. 1966–жылдан баштап көк чаарды кармоого тыюу салынса да, азыркы мезгилде өтө аз.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Ысыккөлдө өстүрүп көбөйтүү иштерин кайра жандандыруу, куут мезгилинде кармоого катуу тыюу салуу, 5 жылга мараторий жарыялоо, корук жерлеринде коргоо. Колдо өстүрүү боюнча кыймылдуу пункттарды түзүү, түрдүн көлдө таралышын жана анын айрыкча корголгон жерлеринде колдо көбөйтүү сунушун иштеп чыгуу максатка ылайык.

Иссыккульский голый осман

Diptychus dybowskii lansdelli Gunther

Статус: 2 [CR: D]. Озерная форма, очень малочисленная, находящаяся на грани исчезновения. Эндемик, обладает более высокими темпами роста по сравнению с другими формами.

Краткое описание взрослой формы. Тело умеренно сжато с боков, голое, чешуя имеется только в боковой линии, вокруг анального отверстия и анального плавника. На серебристом или золотистом фоне тела имеются пятна бурого или синевато-серого цвета. Крупная рыба, достигает 60 см в длину [10].

Распространение общее и в стране. Участки северного, западного и южного районов оз. Иссык-Куль и притоки [3].

Места обитания. Участки впадения притоков в озеро.

Численность. В первой половине прошлого века объем промысла доходил до 700–800 ц/год, в 60-е – только 20 ц. Встречается очень редко, особенно в последние годы.

Образ жизни (жизненные циклы). Самцы половой зрелости достигают в возрасте 4–5 лет при длине 18–22 см. Самки созревают в возрасте 5–6 лет. Нерест порционный, растянут во времени (с апреля по сентябрь), происходит в мелководной зоне на «коряжнике». Плодовитость у самок массой 200–2000 г. колеблется от 4000 до 32700 икринок. Наибольшая плодовитость наблюдается у крупных производителей – особей массой 1000–2000 г. Питается нитчатыми водорослями, побегами хары, зоопланктоном. Взрослые особи предпочитают зообентос – моллюсков, гаммарусов, мизид [2].

Лимитирующие факторы. Позднее достижение половой зрелости [2, 3]. Нерациональный промысел. Ухудшение условий естественного нереста. Возможно, гнет вселенных хищных видов рыб.

Разведение. В целях искусственного пополнения промыслового стада в 1965 г. на южном берегу оз. Иссык-Куль был построен Тонский рыбоводный завод. Биотехника искусственного разведения разработана А.О. Конурбаевым [2]. В настоящее время искусственное воспроизводство не осуществляется.

Меры охраны существующие. С 1966 г. на промысел установлен запрет, но численность продолжала снижаться, в настоящее время очень незначительна.

Меры охраны рекомендуемые. Возобновление искусственного воспроизводства, запрещение лова в период нереста, объявление моратория на 5 лет, охрана на заповедных участках. Создание передвижных пунктов по искусственному размножению, продолжение исследований по распространению вида в озере и разработка предложений по созданию особо охраняемых участков.

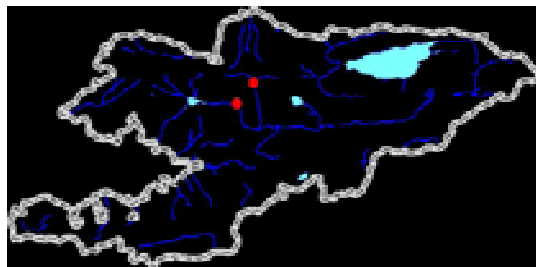
Issyk-Kul Scaleless Osman

Diptychus dybowskii lansdelli Gunther

Status: Category 2 [CR: D], rare critically endangered subspecies (limnicolous form) of Tien Shan sub-endemic species. The subspecies is endemic for western, northern and southern parts of Issyk-Kul Lake and corresponding inflows. It is large fish, up to 60 cm length and 16 kg weight; young use for food the filamentous algae, stonewort, zooplankton, mature fish prefer zoobenthos (shellfish and crustaceans). Males achieve sexual maturity at 4–5, with body length 18–22 cm, females – at 5–6 year, females weighing 0.2–2.0 kg have the fertility 4.0–32.700 eggs; spawning period is April – May. In first half of last century amounts of take were 0.7–0.8 tons annually; in 1960-s 0.02 tons, despite of prohibition of fishery for Scaleless Osman in Issyk-Kul Lake in 1966 the stock is declining; last decades the species is very rare. Limiting factors: lateness (long ontogenesis), unordered excessive fishery, deterioration of spawning conditions and probably impact of introduced predatory fish. In 1965 Ton fish-farm was created, for the artificial support of natural propagation of the species; there is elaborated technology of breeding, at present time the species isn't bred. It is recommended to conserve this species, resume breeding, prohibit fishery for five years, protect sites of spawning and feeding.

Түркстан жаяны, Жаян балык, Лакка

Glyptosternum reticulatum McClelland

Тоо жаяндар – **Sisoridae** – Горные сомики

Статусу: 2 [VU: E]. Бул түр Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине 1985 - жылы киргизилген. Кыргызстандагы ушул түрдүн жалгыз өкүлү [4].

Түрдүн жетилген стадиясынын сырткы түзүлүшүнүн кыскача баяны. Тоо жана тоо этектериндеги өзгөчө ыңгайлашкан форма [10]. Өзүнүн көлөмү боюнча өтө чоң эмес, ургаачылары 15 см ге чейин жетет, эркектери 24-25 см. Кабырчыктары жок, күрөң-жашыл денесинде жана сүзгүчтөрүндө каралжын темгилдери бар. Жалпак башы 4 мурутчалуу. Жонундагы сүзгүчүнөн бир аз аралыкта узун кеткен өзүнчө май сүзгүчү жайгашкан. Көкүрөк сүзгүчтөрү жабышчаак тегерек формада.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Нарын, Чаткал, Карасуу дарыяларынын бассейндеринде [10] жана Суусамыр, Атбашы, Өзгөн, Акбуура сууларында кездешет. Өзбекстандын, Казакстандын, Тажикстандын сууларынан жолуктурууга болот.

Жашаган аймактары. Борбордук Азиянын тоо жана тоо этектериндеги түбү таштуу агын сууларда жашайт.

Саны. Кыргызстанда кеңири таралган, саны бир погондук метрге бирден төрт даанага чейин туура келет.

Жашоо тиричилиги (жашоо циклдари). Түркстан жаяны таштардын алдына жабышып алып курт-кумурскалардын личинкалары кээде майда ит чабактар менен тамактанат. Урук чачуу мезгили июнь айында, уругу кесек – 2,7 мм. Чоң топтуу үйүрлөрдү пайда кылышпайт. Жаш өспүрүмдөрү хирономиддин жана курт-кумурскалардын личинкалары менен азыктанышат [10].

Чектөөчү факторлор. Дарыянын түбүндөгү таштардын суунун агымы менен болгон кыймылдуулугу, суулардын булгануусу, балык уулоо, личинкаларын коңуздардын жеп кетиши.

Асыроо (колдо багуу). Асыроо болгон эмес.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Түр Кыргызстандын Кызыл китебине 1985-жылы киргизилген [4].

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Кармоого тыюу салуу, чогулган жана урук чача турган жерлерин коргоо. Статусун аныктоо үчүн санын тактоо жана кичи коруктарды уюштуруу зарыл.

Туркестанский сомик

Glyptosternum reticulatum McClelland

Статус: 2 [VU: E]. Единственный представитель рода в Кыргызстане.

Краткое описание взрослой формы. Узкоспециализированная горная и предгорная форма [10]. Небольшая по размерам рыба, самки достигают в длину 15 см, самцы – 24–25 см. Чешуя отсутствует, на коричневато-зеленоватом теле и плавниках темные пятна. Уплощенная голова с четырьмя парами усиков. Имеется длинный жировой плавник, отделенный от спинного небольшим промежутком. Грудные плавники образуют подобие присоски.

Распространение общее и в стране. Бассейны рек Нарын, Кара-Дарья, Чаткал [10], Кара-Суу, Джумгал, Суусамыр, Ат-Баши, р. Ак-Бура под г. Ош. Довольно многочислен в р. Нарын под Уч-Курганом, под г. Узгеном. Водоемы Казахстана, Узбекистана, Таджикистана.

Места обитания. Горные и предгорные реки Центральной Азии, участки с каменистым грунтом.

Численность. От одного до четырех экз/м реки.

Образ жизни (жизненные циклы). Залегая под камнями, питается мелкими личинками насекомых, иногда заглатывает гольцов. Нерестится в июне, икра крупная – 2,7 мм. Больших скоплений не образует. Молодь питается личинками хирономид, поденок и других насекомых [10].

Лимитирующие факторы. Подвижность грунта речного русла, загрязнение воды, любительский лов, выедание молоди личинками жуков.

Разведение (содержание в неволе). Не проводилось.

Меры охраны существующие. Вид внесен в Красную книгу Киргизской ССР в 1985 г. [4].

Меры охраны рекомендуемые. Запрещение вылова, охрана мест скоплений и нереста. Установление численности для уточнения статуса, организация микрозаповедников.

Turkestan Catfish

Glyptosternum reticulatum McClelland

Status: Category 2 [VU: E], mosaic- distributed stenoic Central-Asian montane endemic species; only one representative of the family in fauna of the country. The specific areas include Uzbekistan, Tadjikistan, Kyrgyzstan, Afghanistan, Pakistan and Northern India. In Kyrgyzstan it populates mountains and foothill parts of Chatkal, Ak-Buura, Kara-Darya, Naryn, Kara-Suu, Kokomeren, Jumgal and At-Bashi Rivers, with shift flow and stony grounds; active at night. This is small bottom-living fish (male body-length of up to 25 cm, and female – up to 15 cm) has pectoral fins specialised for stonesucking. No value for fishery. Spawning period is June, fertility is 120–180 (2.7 mm in diameter) eggs. The species use for food the larvae of water insects, rarely caught minnows. Stock in Kyrgyzstan achieves 1–4 individuals per linear metre. Limiting factors: unsteadiness of river-grounds, water pollution, destruction of natural regime of river flows as a result of hydro-building, amateur fishing. The species is unknown in captivity in Kyrgyzstan; included into Red Book of the Kyrgyz SSR in 1985. To conserve the species it is essential to prohibit amateur fishing, protect sites of spawning and feeding and specify the abundance